

Op 11 april 2002 verklaarde burgemeester Fernando Cordero van Cuenca, de derde stad van Ecuador, met trots het gerenoveerde Parque Calderón in het hart van de stad voor geopend. Het centrale park, dat door zijn vorm en functie het midden houdt tussen een park en een plein, is een van de belangrijkste openbare ruimten in de stad. Het park is in 1557 aangelegd toen de stad door de Spanjaarden werd gesticht en daarna verschillende malen heringericht. Rondom het park staan monumentale gebouwen uit verschillende eeuwen, die de belangrijke instanties van de stad huisvesten. Het oudste gebouw is de kathedraal El Sagrario, daterend uit de stichtingsperiode van de stad. De grote kathedraal La Inmaculada, die aan het eind van de negentiende eeuw is gebouwd, ligt met de majestueuze toegangspoort aan het park. Een strak, modernistisch gebouw naast de nieuwe kathedraal huisvest alle gemeentelijke diensten en op een andere hoek ligt het Paleis van Justitie. Van de overige panden zijn vooral de galerijen, die toegang geven tot banken, culturele instellingen, winkeltjes en horecagelegenheden, beeldbepalend. Op en rond het park worden alle grote stedelijke ceremonies gevierd, maar ook massale protestmarsen tegen de overheid gehouden. Schoenpoetsers, straatverkopers, toeristen, passanten en verliefde stelletjes vormen de frequente bezoekers van het park, net als de mannen en vrouwen die de bankjes bevolken om uit te rusten of bij te praten. Voor de Cuencanen heeft Parque Calderón altijd belangrijke sociale en symbolische functies gehad, omdat het een openbare ruimte is waar collectieve identiteiten worden uitgedragen. Eind jaren negentig besloot de burgemeester tot de herinrichting van het park: een

Venster op het verleden, deur naar de toekomst

De politiek van een gerenoveerd park in Cuenca, Ecuador

De herinrichting van het centrale park in de historische binnenstad van Cuenca in Ecuador markeert de politieke besluitvorming en de omgang met culturele representaties in een samenleving die als gevolg van de mondialisering in hoog tempo verandert. Met de herinrichting van het park wilde de lokale overheid een authentiek, historisch stadsbeeld reproduceren. De vraag rijst echter in hoeverre de renovatie van het park bijdraagt aan het behoud van culturele eigenheid.

CHRISTIEN KLAUFUS

project dat tussen juli 2001 en april 2002 werd uitgevoerd. In dit artikel sta ik stil bij de ruimtelijke politiek die aan het renovatieproject ten grondslag ligt, met als doel te kijken in hoeverre de Cuencaanse casus past in een bredere, internationale trend.

Interne aangelegenheid

De aanleiding voor de renovatie van het park was de benoeming van de historische binnenstad van Cuenca tot UNESCO werelderfgoed in 1999. Hoewel de stad in veel toeristengidsen als een koloniale stad wordt beschreven, dateren de meeste gebouwen uit de republikeinse periode van na 1830. Met name de uit Frankrijk geïmporteerde, neoclassicistische en neogotische bouwkunst heeft bijgedragen aan het rijke stadsbeeld dat volgens UNESCO behouden moet blijven. Met de wereldwijde erkenning van de cultuurhistorische waarde van de binnenstad beleefde burgemeester Cordero, een architect die vanaf 1996 het ambt bekleedt, zijn grootste politieke triomf. Vanaf het moment dat de binnenstad tot wereld-erfgoed werd bestempeld, stelde hij alles

in het werk om het historische karakter van de binnenstad verder te benadrukken. Hij wilde het culturele erfgoed van de stad promoten om daarmee het toerisme en de lokale handel een impuls te geven. Al snel na de UNESCO erkenning werd ook een begin gemaakt met de renovatieplannen voor Parque Calderón.

Toen de plannen klaar waren om uitgevoerd te worden, werd een dichte schutting om het park gebouwd die alle werkzaamheden aan het oog onttrok. Tijdens de negen maanden dat de verbouwing duurde, was het park van de buitenwereld afgeschermd. Van officiële zijde werd gesteld dat de schutting nodig was omdat er anders niet doorgewerkt kon worden. Het opmerkelijke was echter dat het project niet alleen aan het zicht onttrokken werd, er werd ook nauwelijks informatie naar buiten gebracht over het nieuwe ontwerp, de voortgang van de werkzaamheden of de geraamde kosten. De renovatie kreeg hiermee iets geheimzinnigs. De burgemeester verantwoordde deze werkwijze achteraf door te stellen dat de moeilijke taak, die op de gemeentelijke schouders rustte,

Het heringerichte Parque Calderón, met op de achtergrond de kathedraal La Inmaculada. (Foto Christien Klaufus)

Neoclassicistische architectuur in de historische binnenstad. (Foto Xavier Ordóñez)

het beste rechtstreeks door eigen medewerkers kon worden uitgevoerd. Tijdens de negen maanden durende verbouwing had het lokale bestuur zich daarom deze centrale openbare ruimte toegeëigend om er naar eigen inzicht een beter park en plein van te maken. De burgemeester beschouwde het project vooral als een 'interne' aangelegenheid. Met de leuze "een venster op het verleden, een deur naar de toekomst" kondigde de gemeente in april 2002 de feestelijke heropening aan. De retoriek rondom de opening wekte de indruk dat de ontwerpers zich hadden laten leiden door het rijke cultuurhistorische

verleden van de stad én door de actuele en nog te verwachten ontwikkelingen. Het spreekwoordelijke venster zou de bezoeker een terugblik op het verleden gunnen, terwijl de 'deur' een directe toegang tot het heden en de toekomst zou bieden. Toen het resultaat achter de schuttingen tevoorschijn kwam, bleek dat toekomstgerichte beeld in de inrichting moeilijk te ontdekken. Het Parque Calderón was een kopie van het laat negentiende-eeuwse 'origineel' geworden, vol met Franse stijlinvloeden. Groenbakken in geometrische vormen namen er de plaats in van de oude grasperken. Het vernieuwde park was

aangekleed met nieuw straatmeubilair en voorzien van straatverlichting en een fontein. Het oude standbeeld van naamgever en onafhankelijkheidsstrijder Abdón Calderón had een nieuwe plek gekregen. Ook was een muziekkiosk in neogotische stijl gebouwd als replica van een vroegere kiosk die aan het begin van de twintigste eeuw was afgebroken. Parque Calderón moest in hedendaags Cuenca de fin de siècle atmosfeer van de stad laten herleven: de tijd van flaneerende edellieden en roemruchte dichters en politici, en niet die van verarmde straatventers, rommel en sociale onveiligheid. Door de eeuwen heen had het park verschillende gedaanten gekend, maar de laat negentiende-eeuwse variant was door de gemeente als meest geschikte model verkozen.

Nostalgie van de noblesse

Dat het negentiende-eeuwse parkontwerp als uitgangspunt werd genomen, was geen toeval. Het ontwerp hield verband met ideeën van de politieke en culturele elite over de representatie van de samenleving in de openbare ruimte. Tot ver in de twintigste eeuw werd de lokale samenleving gekenmerkt door een strakke sociale hiërarchie, geleid door een kleine maar machtige elite die het lokale bestuur, het onderwijs, de culturele instellingen en het zakenleven domineerde. Een deel van die elite bestond uit families die zichzelf beschouwden als nakomelingen van de koloniale Spaanse edelen die vroeger de stad bevolkten. Deze families worden nog altijd 'de noblesse' of 'de achternamen' genoemd, omdat ze elkaar aan de hand van hun achternamen identificeren. Uit hun midden komen politici, schrijvers, intellectuelen en architecten die decennialang het politieke en culturele klimaat in de stad bepaalden. Geïnspireerd door de Franse en Europese cultuur lieten zij aan het begin van de twintigste eeuw in de binnenstad neoclassicistische en neogotische panden bouwen, die qua bouwstijl passend werden geacht bij de aristocratische manier van leven (deze panden staan nu op de lijst van beschermd erfgoed). Nog altijd bekleeden leden van vooraanstaande families de belangrijke posten in de stad, waaronder voornamelijk functies in het lokaal bestuur.

De strakke sociale hiërarchie maakte aan het eind van de twintigste eeuw een aantal ingrijpende veranderingen door.

Architectuur van de nieuwe rijken. (Foto Christien Klaufus)

Honderdduizenden boeren, arbeiders en later ook mensen uit de stedelijke middenklasse hebben Cuenca in de afgelopen decennia verruild voor New York, Madrid of andere Amerikaanse en Europese steden. Via de cadeaus, foto's en verhalen die ze naar huis stuurden hebben hun achtergebleven familieleden kennis gemaakt met culturelementen van overzee. Door de honderden miljoenen dollars en euro's die ze jaarlijks naar huis terugstuurden, veranderden consumptiepatronen en leefstijlen. De achtergebleven familieleden kochten van de opgestuurde geldbedragen auto's, wasmachines en elektronische apparatuur en lieten er in de stedelijke periferie luxueuze huizen van bouwen in opvallende bouwstijlen. De oude elite veroordeelde de opulentie en de consumptiedrang van de migrantenfamilies en de nieuwe rijken. Ze verfoeide de 'fetisj'-architectuur van de villa's die de nieuwe rijken in dorpen en volkswijken hebben laten bouwen. De in hun ogen protserige huizen werden gezien als kopieën van huizen uit andere landen, die de lokale bouwtradities verloochenen en de culturele eigenheid van de streek teniet doen. Ook op sociaal vlak had de massale transnationale migratie ingrijpende

gevolgen. Als gevolg van consumptiedrift en grondspeculatie werd Cuenca de duurste stad van het land. Het bestaansminimum voor een gemiddeld gezin bedraagt tegenwoordig ruim vierhonderd dollar per maand. Voor de mensen die geen familieleden in het buitenland hebben, betekent deze ontwikkeling een relatieve verarming. Uit de succesvolle migrantenfamilies is daarentegen een klasse van nieuwe rijken ontstaan, die de sociaal-economische dominantie van de oude elite heeft aangetast. De kloof tussen migranten en niet-migranten is een nieuw sociaal onderscheid geworden, dat als een parallelle hiërarchie naast de oude sociale hiërarchie is gaan functioneren. Tegelijk met de kritiek op het veranderende stadsbeeld heerst er bij de elite dus de angst om haar dominantie over culturele representaties kwijt te raken, nu mondige burgers de architectuur van stad en landschap eigenhandig veranderd hebben. Het Cuenca van nu is niet langer het door de 'achternamen' gedomineerde Cuenca dat de elite zo graag zag, maar een stad waar jonge mensen 'chatten' met hun familieleden elders in de wereld en waar migrantenfamilies in felgekleurde villa's wonen en in grote auto's rondrijden.

De pogingen om in de binnenstad het architectonische erfgoed te behouden of desnoods in een oude stijl te herbouwen, kunnen gezien worden als pogingen om de openbare ruimte als het symbolische domein van de gegoede burgerij te herwinnen. Het leven van de gegoede Cuencanen aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw wordt in dat ideaalbeeld gepresenteerd als een wezenlijk onderdeel van de stedelijke identiteit. Cuenca wordt in die constructie een 'ciudad culta' genoemd: een stad met een hoogstaande beschaving, die nu door massaconsumptie en mondialisering ten onder dreigt te gaan. Een geïdealiseerde harmonie tussen stad en platteland, cultuur en natuur, vormt de basis van de door de elite geconstrueerde geschiedenis, waarin de lagere klassen worden afgespiegeld als een volk van hardwerkende, vaardige en nederige ambachtslieden. In een boek over de stad dat naar aanleiding van de UNESCO nominatie uitkwam, worden al deze lokale kwaliteiten in artikelen verheerlijkt, eindigend in lofzangen als: "Cuenca behoudt haar roeping voor Kunst en Cultuur", "Cuenca, stad van hardwerkende mensen, volk van creatieve ambachtslieden" en "de Cuencanen leeft niet in het landschap: hij leeft het landschap." Boeken vol

historische foto's tonen hoe de bekende families aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw samen muziek maakten, picknickten in de natuur en hun eigen feesten hadden, terwijl boeren en handwerklieden bij voorkeur in het veld of in de werkplaats werden geportretteerd. De nostalgische weergave van de fin de siècle geschiedenis van de Cuencaanse elite zou weerstand moeten bieden aan de sociale en culturele veranderingen in de stad die de mondialisering in gang heeft gezet. Dit zou het 'authentieke' Cuenca zijn dat behouden moet blijven en het is deze periode uit de stedelijke geschiedenis die de burgemeester in het nieuwe Parque Calderón liet reconstrueren. Dat de elite haar eigen geïmporteerde Frans-Europese cultuurelementen wél als authentiek en plaatsgebonden beschouwt, laat zien hoe sterk de architectonische representaties in Cuenca samenhangen met klassenpolitiek. Toch is er voor een gecontroleerd gebruik van de openbare ruimte meer nodig dan een sterke symboliek alleen. Daarom maakte de lokale overheid na de renovatie een speciale verordening voor het gebruik van het park op de zondagmorgen. Elke zondagochtend worden de straten rond het park voor autoverkeer afgesloten. In de muziektent worden dan concerten gehouden waar het publiek gratis van kan genieten. Echtparen en gezinnen in zondagse kleren die uit de ochtendmis komen, luisteren er naar de blaaskapel. Mensen ontmoeten elkaar terwijl bekende lokale melodieën het park vullen. Het is op dergelijke momenten dat het beeld herleeft van goed geklede, flanerende burgers die hun lokale tradities in ere houden. Maar 's avonds verandert het park in een uitgestorven plek zonder toezicht, waar regelmatig toeristen beroofd worden en waar jongeren samenkomen om er dronken te worden. Ondanks de nieuwe vormgeving is het park in het dagelijks gebruik dus niet wezenlijk veranderd.

Deur naar de toekomst?

Wat de gemeente met 'een deur naar de toekomst' bedoelt, wordt in officiële documenten nauwelijks uiteengezet. Op de gemeentelijke website, die de renovatie van het park toelicht, wordt onder het kopje 'toekomst' alleen aandacht besteed aan de nieuwe straatverlichting en de regenwaterafvoer in het park, die

met de nieuwste technologische kennis zouden zijn aangelegd. Er wordt niet gesproken over de functionele en symbolische randvoorwaarden die de hedendaagse en toekomstige samenleving aan de nieuwe inrichting van het park stelt. In de verantwoording van het ontwerp zijn de meeste pagina's ingeruimd voor de illustere Cuencanen die de voorgaande herinrichtingen van het park hebben laten uitvoeren. Architect en burgemeester Cordero zal met de laatste reconstructie aan deze lijst worden toegevoegd.

De elite van Cuenca kijkt liever terug dan vooruit, zo concludeert ook Janeth Molina, een medewerkster van de universiteit van Azuay, die onderzoek deed naar de institutionele visies op lokale cultuur. Zij constateert bij de autoriteiten een gebrek aan belangstelling voor wat er zich in de samenleving afspeelt en een 'overdreven aandacht' voor de reconstructie van het verleden. Bovendien is ze van mening dat "de samenleving de ene kant uitgaat terwijl de culturele instellingen de andere kant uitgaan." Met die opmerking geeft ze te kennen dat culturele instellingen in Cuenca in haar ogen te weinig aandacht hebben voor de gevolgen van de massale emigratie en voor de hedendaagse uitingen van volkscultuur. Op papier wordt de toekomst misschien omarmd, maar in de praktijk heeft de reconstructie van het verleden prioriteit – en dan nog alleen het geïdealiseerde verleden van de stedelijke elite. De toekomst wordt louter geformuleerd in termen van een coherente en geordende geschiedenis. Niet alleen in Cuenca zijn de autoriteiten op het verleden gericht. In diverse steden zijn de afgelopen decennia centrale pleinen en parken gerenoveerd, heringericht of in oude luister hersteld. De trend van de park- en pleinvernieuwing werd in Latijns-Amerika op een gegeven moment zelfs zo groot dat Peter Ward in 1993 sprak van 'plazismo' (plaza is het Spaanse woord voor plein), waarmee hij aangaf dat de renovatie van centrale parken en pleinen het favoriete project van lokale overheden geworden was. Diverse geografen en antropologen hebben renovatieprojecten in koloniale Latijns-Amerikaanse steden gekenschetst als pogingen van de gegoede burgerij om de zeggenschap (zowel sociaal als symbolisch) over de openbare ruimte te herwinnen. Setha Low wijdde

op basis van haar studie in Costa Rica een heel boek aan de culturele politiek ten aanzien van het centrale plein in de Latijns-Amerikaanse samenleving. Uit deze en andere studies valt op te maken dat er in diverse steden processen van cultuurbehoud en historische reconstructie hebben plaatsgevonden die vergelijkbaar zijn met de hierboven beschreven gebeurtenis in Cuenca. De lokale overheid van Cuenca heeft door een selectieve interpretatie van de historie van het park weliswaar geprobeerd een authentiek Cuencaanse atmosfeer te scheppen om tegenwicht te bieden aan de krachten van mondialisering, maar doordat dit soort projecten overal plaatsvinden zijn openbare ruimten in verschillende steden juist meer op elkaar gaan lijken. Vrijwel elke Latijns-Amerikaanse stad heeft tegenwoordig haar gerenoveerde en opgeschoonde 'Parque Calderón'. Veel meer dan een symbolisch 'statement' zijn dit soort projecten dan vaak ook niet. Ze kunnen de sociale en culturele veranderingen niet teruggedraaien en ze dragen evenmin bij aan het authentieker maken van de stad. Ze signaleren alleen een krampachtigheid waarmee lokale autoriteiten met de sociale dynamiek omgaan. Cuenca vormt daarop geen uitzondering.

Christien Klaufus is antropoloog en architect en als aio verbonden aan de capaciteitsgroep Culturele Antropologie van de Universiteit Utrecht.

Literatuurselectie

- Ellin, N. (1996) *Postmodern urbanism*. Cambridge en Oxford: Blackwell Publishers.
- Jones, G. & A. Varley (1999) *The reconquest of the historic centre: urban conservation and gentrification in Puebla, Mexico*. In: *Environment and planning A* 31, 9, pp. 1547-1566.
- Low, S. (2000) *On the plaza. The politics of public space and culture*. Austin: University of Texas Press.
- Molina, J. (2002) *Cultura, patrimonio, identidad y desarrollo*. In: *Universidad verdad*, 27, pp. 93-118.
- Ward, P. (1993) *The Latin American inner city: differences of degree or of kind?* In: *Environment and planning A* 25, 8, pp. 1131-1160.